

Red: Arne Borg

Våldtäkt och andra sexuella övergrepp

Regeringen uppdrog 1977 åt dåvarande statsrådet Sven Romanus att sammankalla en kommitté för att se över lagstiftningen om sedlighetsbrott. Kommittén antog namnet 1977-års sexualbrottskommitté. 1979 utvidgades direktiven till att även omfatta, dels en översyn av den åtalsregel för misshandel som fanns i brottsbalken, dels de särskilda åtalsregler som gäller för vissa med misshandel närbesläktade brott. Kommittén har tidigare avgett delbetänkande med förslag till lag om ändring i brottsbalken samt delbetänkandet "Åtalsregler vid misshandel".

Kommittén överlämnade i december 1982 slutbetänkande med förslag till lagstiftning rörande sexuella övergrepp.

Föreningen Sveriges Socialchefer (FSS) har beretts tillfälle att avge yttrande över detta förslag och får med anledning härav anföra följande.

Kommitténs förslag till lagändring

Sexualbrottskommittén föreslår att brottsbalkens bestämmelser om sedlighetsbrott ändras samt att benämningen sedlighetsbrott i stället rubriceras som sexuella övergrepp. Syftet med förslaget är enligt kommittén främst följande:

– att skärpa samhällets reaktion

mot det allvarliga övergrepp som en våldtäkt innebär,

- att skydda barn och ungdomar mot sexuella övergrepp i och utom familjen,
- att minska prostitutionens skadeverkningar genom att utvidga straffansvaret för koppleri,
- att undvika ingripanden i det frivilliga sexuallivet mellan vuxna människor även om parterna skulle vara släkt med varandra.

Sedlighetsbrotten, eller de sexuella övergreppen, indelas enligt förslaget i tre huvudgrupper, nämligen våldtäktsbrott, sexuella övergrepp utan våldsinslag samt koppleri.

Syftet med att kriminalisera dessa gärningar uppger kommittén dels vara att motverka förekomsten av dem, dels att understödja den med all sannolikhet allmänt gällande moraluppfattningen att gärningar av det slaget är förkastliga. I den meningen syftar lagstiftningen alltså att påverka den allmänna moralen. Däremot bör lagstiftningen, enligt förslaget, inte försöka påverka det frivilliga sexuallivet mellan vuxna människor.

I följande remissvar har föreningen valt att redovisa sina synpunkter under samma rubriker som tas upp i betänkandet.

Våldtäktsbrott

I enlighet med kommitténs förslag skall för våldtäkt dömas när någon förmår annan till samlag genom att bruka våld eller genom att inge offret uppfattningen att hon befinner sig i trängande fara eller genom att försätta offret i vanmakt eller annat sådant tillstånd. Till skillnad mot vad fallet är fn skall till våldtäkt även hänföras fall då sexuellt umgänge kan jämföras med samlag, exempelvis oralt eller analt umgänge. Straffskärpningar har föreslagits vad beträffar gärningar, som enligt nuvarande lagstiftning bedöms som våldförande eller frihetskränkande otukt. Dessa föreslås dömas som våldtäkt.

Föreningen anser det riktigt att brottsbalkens bestämmelser om sedlighetsbrott blir föremål för en ändring. I synnerhet då en anpassning i vissa fall sker till det allmänna rättsmedvetandet. En lagändring bör även kunna bidra till en i positiv mening ändrad normbildning i dessa frågor.

En gradering av sexuellt våld är alltid svår att göra, men en uppdelning i brottsrubrikerna våldtäkt, grov våldtäkt och sexuellt tvång synes vara adekvat.

Enligt föreningens uppfattning bör samhällets reaktion mot våldtäkt/våldförande skärpas och den nuvarande begränsningen av våldtäktsbegreppet till just samlag förfaller därför föga motiverad.

Det finns således skäl att hit även hänföra andra arter av övergrepp, vilka är jämförbara med samlag, och som medför svåra likartade skräckupplevelser, inte sällan med avsevärt psykiskt lidande till följd.

Lägsta straffsatsen för våldtäkt föreslås till lägst ett år, vilket innebär en jämkning av den nuvarande straffskalan. Det är vad som tidigare betecknades som våldförande som avses få den lägre straffsatsen. Då erfarenheten visar att domstolarna har en viss benägenhet att utdöma lägsta tänkbara straff i våldtäktsmål delar föreningen kommitténs uppfattning att den nya definitionen av våldtäkt inte får innebära en straffminskning för handlingar som idag går under begreppet våldtäkt.

Förslaget att till begreppet våldtäkt hänföra sådana handlingar, som fn rubriceras som frihetskränkande otukt, exempelvis homosexuella övergrepp, innebär en straffskärpning för dessa brott.

Detta innebär också att gärningsmannens respektive offrets kön skall sakna betydelse.

En våldtäkt innebär alltid en kränkning av den personliga integriteten, ofta med svåra lidanden och psykiska skador som följd. Detta gäller vid såväl heterosexuella som homosexuella övergrepp, varför för-

eningen finner skäl att även dessa övergrepp omfattas i begreppet våldtäkt.

Kommitténs mening att denna brottsbestämning sannolikt överensstämmer med det allmänna rättsmedvetandet synes riktig.

En annan viktig del av förslaget är att offrets beteende före övergreppet skall sakna betydelse vid påföljdsbedömningen för en handling som befunnits utgöra ett straffbart sexuellt övergrepp. Det skall inte heller utgöra någon förmildrande omständighet om parterna känner varandra eller är sammanboende.

Enligt Leif Perssons kriminologiska kartläggning av våldtäktsbrott (SOU 1981: 64) begås uppskattningsvis ca 10 000 våldtäktsbrott per år i landet. Av dessa begås den absoluta majoriteten av övergrepp av män mot en till honom närstående kvinna. Våldtäktsbrott har i stor utsträckning inslag av misshandel. Kvinnomisshandel har följaktligen med all sannolikhet en mycket större utbredning än man tidigare trott. Att den särskilda form av misshandel, som våldtäkten innebär skall kriminaliseras, även om den begåtts inom ramen för en mer fast samlevnad, finner föreningen vara självklart.

Detta är helt i linje med strävan mot en samhällsutveckling, där jämlikhet mellan könen skall råda och samlevnad mellan självständiga individer skall bygga på frivillig grund.

Föreningen delar således kommitténs uppfattning att varje människa skall kunna hävda rätten till sexuell integritet och att bli respekterad vid avböjandet av sexuella inviter.

Föreningen vill därför understryka vikten av en lagändring, då denna även kan innebära en förenkling av de frågerutiner som nu tillämpas vid rättsliga förhandlingar och som för de flesta kvinnor innebär mycket stora påfrestningar.

Vid nuvarande rättsordning kan kvinnorna lätt uppleva att skulden för brottet förskjuts från gärningsmannen till offret. En domstolsför-

handling kan på det sättet förvärra och förlänga det lidande som offret redan har utsatts för genom själva brottet.

Vidare tillstyrker föreningen förslaget att det vid särskilt grova fall av våldtäkt skall kunna utformas särskilda straffsatter.

Att våldtäkt mot barn skall betecknas som grov, anser föreningen vara självklart.

Vad gäller kravet på angivelse till åtal tillstyrker föreningen förslaget att detta tas bort. Det torde i de flesta fall innebära en lättnad för kvinnan att slippa ta ställning till frågan om hon skall polisanmäla mannen eller ej. Detta ställningstagande är särskilt svårt att göra när mannen är nästående. Det bör därför ankomma på polis och åklagarmyndigheter att avgöra om åtal bör väckas.

Sexuella övergrepp utan våld

Sexuella övergrepp utan våldsinslag riktas ofta mot barn eller ungdom. All form av sexuellt utnyttjande av barn är skadlig med hänsyn till barnets psykiska hälsa och utveckling.

Att sexuella övergrepp mot barn skulle förekomma inom familjer, inte enbart i mycket ringa omfattning, har uppmärksamats och diskuterats först under de senaste åren. Denna problematik är följaktligen relativt ny för flertalet av de personalgrupper som i sitt arbete möter och skall bistå familjer där sexuella övergrepp i någon form förekommer eller har förekommit. Barn som utsätts för incest får alltid allvarliga skador. Barnens integritet och självkänsla, liksom sexuella utveckling skadas alltid.

Föreningen delar därför kommitténs uppfattning att samhället kraftigt måste markera sitt avståndstagande från sådana övergrepp.

Den föreslagna lagändringen innebär att straffsatsen för övergrepp riktade mot barn sätts lika högt som vid grov våldtäkt tillstyrkes.

Vidare delar föreningen kommitténs uppfattning att nuvarande

regler om förbud mot sexuellt umgänge med barn under 15 år bör bibehållas. Undersökningar visar visserligen att den sexuella debutåldern sjunkit, men fortfarande ligger över 15 år. Invändningar mot att fastställa en bestämd åldersgräns har förekommit eftersom ungdomar inom åldersgruppen företer stora skillnader vad avser fysisk och psykisk mognad. Då 15-årsgränsen har gått i mer än 100 år i landet är den så pass starkt förankrad i folkmedvetandet att föreningen inte finner anledning ändra bestämmelsen. För yngre barn av bägge könen kan dessutom den nuvarande och normgivande åldersgränsen utgöra ett stöd mot påtryckningar om sexuellt umgänge de inte känner sig mogna för.

Beträffande den inskränkning av straffbara relationer som föreslagits vad gäller lärares sexuella umgänge med elever under 18 år vill föreningen anföra följande.

Förhållandet mellan lärare och elever är helt annorlunda och mera jämfäst nu än tidigare. Då alltid ett visst beroende normalt finns mellan lärare och elev med hänsyn till betygssättning och dylikt befinner sig eleven lätt i ett reellt och psykologiskt underläge. Det är därför väsentligt att påpeka, att då sådant beroende förekommer, inte någon form av sexuell förbindelse bör tolereras.

Med hänsyn till vad som ovan framförts stödjer föreningen kommitténs uppfattning av behovet av ett straffrättsligt skydd mot att barn eller ungdom blir otillbörligt sexuellt utnyttjade av de vuxna människor som de formellt och reellt står i ett uttalat beroendeförhållande till.

Att ett sådant förbud skall gälla föräldrar, styvföräldrar, adoptivföräldrar och fosterföräldrar i förhållande till barn, adoptivbarn eller fosterbarn är helt självklart.

Vidare finner föreningen det synnerligen angeläget att barn och ungdomar som befinner sig i någon vård eller tillsyn skyddas mot sexuella övergrepp.

Föreningen anser det riktigt att straffsatsen för upprepat sexuellt umgänge mellan förälder/barn vid straffmätning jämställs med grov våldtäkt, inte minst mot bakgrund av kunskapen om de allvarliga följderna sexuella övergrepp riktade mot barn och ungdom får oavsett barnets relation till utövaren.

Föreningen anser det angeläget att samhället tar ställning mot alla former av övergrepp, där utvecklingsmässigt omogna barn och tonåringar dras in i sexuella aktiviteter som de inte helt förstår innebörden av och till vilka de är oförmögna att ge sitt samtycke, eftersom de inte har tillräcklig erfarenhet och kunskap. All form av beröring av barn eller blottande för barn i sexuellt syfte bör därför beivras. Utnyttjande av barn sexuellt är skadlig även då inte direkt tvång eller hot förekommer.

Blottande inför person som fyllt 15 år skall enligt förslaget dock ej längre vara straffbart som sexuellt övergrepp. Möjligen kommer dessa förseelser att kunna hänföras som förgelseväckande beteende eller ofredande.

Som skäl till denna straffbegränsning anföras dels att exhibitionister sällan gör sig skyldiga till allvarligare sexualbrott, dels att en vuxen person knappast kan uppleva handlingen som annat än ett visst irritationsmoment och i sexuellt avseende harmlöst. I undersökningar från USA har uppgivits att en tredjedel av de män som dömts för blottande även gjort sig skyldiga till allvarligare sexuella brott typ våldtäkt. Dessa erfarenheter bör eventuellt beaktas vid ställningstagande till de straffsatsen som bör tillämpas i dessa fall.

Kommittén vill avskaffa förbudet mot sexuell förbindelse mellan vuxna personer som sker helt frivilligt även om de skulle vara släkt såsom förälder/barn eller syskon. Man anser inte att samhället kan ha synpunkter på vuxna människors frivilliga sexuella förbindelser, oavsett

släktskap.

Det finns en invändning mot förslaget, som ansluter till tidigare resonemang om sexuella övergrepp inom familjen. Det gäller de familjer där incestuösa förbindelser förekommit under barnens uppväxttid. Det är ytterligt svårt för en tidigare sexuellt utnyttjad dotter eller son att vid 18 års ålder fatta självständiga beslut beträffande sexuella förhållande till endera föräldern. En ungdom i 18–20 års åldern som befunnit sig i ett beroendeförhållande till en förälder med incestinslag skulle behöva ett straffrättsligt skydd även efter fyllda 18 år. Döttrarna, som det vanligen rör sig om, är oftast insnärjda i skuld känslor och känslomässigt beroende av fadern. Det är betänkligt att lämna denna grupp helt utan skydd.

Det är sannolikt en mycket liten grupp människor som skulle få nytta av att sanktioner mot sexuella förbindelser mellan vuxna nära släktingar togs bort. Det borde övervägas om det inte finns någon annan lösning för dessa människor, i form av dispensbestämmelser eller underlåtande av åtal. Det senare skulle kunna jämföras med förbudet mot sexuellt umgänge med barn under 15 år och möjligheten till åtalsunderlåtelse i angelägna fall.

Prostitution och koppleri

En väsentlig del av kommitténs uppdrag har varit att överväga vilka straffbestämmelser som bör finnas för att förhindra att människor utnyttjas i prostitutionsverksamhet. Anledningen är de omfattande skadeverkningar prostitutionen medför, dels för de prostituerade, dels genom att företeelsen som sådan är ägnad att underbygga en negativ syn på kvinnan.

Föreningen Sveriges Socialchefer yttrade sig 1982-01-21 över prostitutionsutredningens betänkande (SOU 1981:71) och anförde då bl.a. följande.

Prostitutionen är i hög grad ett avsteg från den sexualitet som de fles-

ta människor omfattar och berörs av. Prostitutionen är en markering av ojämlikhet mellan kvinnor och män och säger oss hur vi fungerar eller inte fungerar i vår kärlek och sexualitet. Vårt kulturmönster med dess traditionella fördelning av rollerna mellan män och kvinnor har stor betydelse för uppkomsten och utbredningen av prostitutionen. I ett långsiktigt perspektiv är det därför av grundläggande betydelse att förlagade könsroller blir utbytta mot nya som överensstämmer med vår tids värderingar om människors lika värde.

De förebilder som många ungdomar i dagens kommersialiserade samhälle får, genom förvridna mansideal i seriemagasin, videovåld etc skapar olämplig uppfattning om förhållande mellan män och kvinnor. Föreningen anser att en attitydförändring måste ske genom information och utbildning då attityder och könsrollsmönster utgör en förutsättning för prostitution.

Föreningen anser det väl värt att pröva förslaget till straffrättslig lagstiftning mot koppleriverksamhet för att på så sätt söka minska prostitutionens skadeverkningar. Förslaget kommer i vidare omfattning än i dag att göra den som främjar eller utnyttjar annans prostitution skyldig till straffbar handling. Till skillnad mot vad som f.n. gäller, krävs inte att främjandet sker vanemässigt eller i syfte att få ekonomisk vinning. Även den som förleder annan att mot betalning ha tillfällig sexuell förbindelse skall straffas.

Enligt föreningens uppfattning är det angeläget att kraftfulla åtgärder vidtages för att komma till rätta med problemet med hyresvärdar som tillåter bedrivande av prostitutionsverksamhet. Föreningen stödjer därför kommitténs förslag att hyresvärd i dessa fall skall kunna dömas för koppleri även i de fall hyresvärden själv inte får ekonomisk vinning av verksamheten.

Vad gäller frågan om kriminalisering av prostitutionen vill föreningen

framhålla att den stödjer kommitténs förslag som innebär att vare sig kunden eller den prostituerade, skall omfattas av någon straffbestämelse.

Bla torde en kriminalisering komma att leda till att prostitutionen drivs under jorden, vilket skulle innebära att samhället helt tappade kontrollen över denna i och för sig oönskade verksamhet.

Det skulle sannolikt även innebära ökade risker för de prostituerade kvinnorna. Dessutom skulle socialtjänstens möjligheter att få kunskap om prostitutionens utbredning minska och dess möjlighet att meddela hjälp avsevärt försvåras.

Omhändertagande av offer för sexualbrott

Föreningen stödjer kommitténs uppfattning att med den straffrättsliga lagstiftningens hjälp med eftertryck göra klart att alla former av sexuella övergrepp skall beivras. De straffrättsliga reglerna som föreslagits har säkerligen även stark förankring hos allmänheten.

Det är emellertid väsentligt att samhällets insatser på området ej begränsas till endast lagstiftningsåtgärder. Det är även av största vikt att stödja och hjälpa alla som råkat ut för övergrepp. Även gärningsmannens behov av stödjande åtgärder bör beaktas.

Att sexuella övergrepp inom familjen förekommer i någon större utsträckning har uppmärksamats och diskuterats först under senare år. Som tidigare nämnts är problematiken relativt ny för de personalgrupper som möter den. Därför är det nödvändigt att utbildning genomförs i syfte att dels kunna observera risksignaler som barnen företer dels kunna erbjuda nödvändiga stöd- och hjälpåtgärder.

Vetskapen om problemets sammansättning, komplexitet och svårighetsgrad är skäl att olika myndigheter särskilt bör lägga sig vinn om att genom samarbete tillvarata det expertkunnande som finns.

Exempelvis kan hos äldre barn i puberteten, vilka blivit utsatta för sexuella övergrepp, inte sällan förekomma allvarlig brottslighet åtföljd av en förlust av självrespekt. Även prostitution och sexuell utlevelse förekommer tillsammans med kronisk depression, social isolering, ökat uppror och rymningar. Andra reagerar med ångslan och bundenhet.

Ett samarbete mellan stat, kommun och landsting bör utvecklas vid såväl utarbetande av behandlingsprogram för offren som vid genomförande av utbildning för berörd personal.

Vidare torde information om samhällets hjälpåtgärder utgöra ett värdefullt instrument i strävan att hjälpa våldtäktsoffer.

I syfte att tidigt upptäcka familjer med svårare problem bör även former för en effektiv uppsökande verksamhet bland barn och ungdom utarbetas.

Erfarenheter från möte med våldtagna kvinnor har påvisat att de ofta uppvisar reaktioner jämförbara med människors krisreaktion vid olika katastrofer. Kvinnan känner ofta stor rädsla och upplever hjälp- och maktlöshet. De uppvisar ofta även skuld- och skamkänslor och kan förebrå sig för att de exempelvis inte gjort större motstånd mot gärningsmannen.

Föreningen delar den i bilagedelen framförda uppfattningen att det verkar orimligt att inrätta speciella mottagningar för att möta kvinnors behov av stöd och hjälp då samhället redan förfogar över resurser för att möta dessa offer inom socialvård, sjukhus, mentalsjukhus och vid andra vårdinrättningar.

Enligt föreningens uppfattning bör en ökad samordning i syfte att ge offret en adekvat vård och hjälp ske, exempelvis i form av gemensam jourmottagning.

Beträffande hjälp åt prostituerade kvinnor är det av särskild vikt att socialtjänsten har beredskap att hjälpa de kvinnor som beslutat sig för att upphöra med prostitutionen.

Många av de kvinnor som ägnar sig åt prostitution är socialt utslagna.

Förutom råd, stöd och ekonomisk hjälp är arbets- och sysselsättningsfrågor mycket viktiga såväl i förebyggande som i ett rehabiliterande perspektiv.

Insatser för gärningsmannen

Slutligen vill föreningen framhålla att det är viktigt att se gärningsmannens situation ur olika synvinklar.

De flesta sexuella övergrepp som begås utförs av en man inom en fast relation. Någon systematiserad facklig litteratur om män som utför dessa våldshandlingar finns inte. Den kriminologiska kartläggning av våldtäktsbrott, som Leif Persson genomfört, visar dock att våldtäktsbrotten i allmänhet ej är planerade. Brottsligheten är i stället starkt betingad av situationen och utlöses av en mängd omständigheter i en emotionell situation som i hög grad bestäms av parternas tidigare relationer. Allmänt kan sägas att gärningsmän till våldtäkter kan betecknas som en grupp, vilka befinner sig i en svår social och individuell situation. Våldsbrotten tycks innehålla mera aggressivitet än sexualitet.

Det mycket grova våldet eller sexualsadistiska brott, där offret svävar i livsfara, är mycket sällsynt.

Psykiatriker Johan Cullberg menar att män som förgriper sig på sin kvinna ofta ytligt sett kan vara vilken man som helst som i "normalt" tillstånd tar avstånd från liknande övergrepp. Det är oftast inte fråga om några abnormiteter hos dessa män. I stället är det ytterst små signaler från kvinnan som kan utlösa stor ångest och ett sedan länge instängt raseri hos mannen. Mannen kan ha blivit utsatt för en rad kränkningar från tidigare småbarnsåren där upprepade separationer kan ha förekommit. I vissa fall kan även mannen ha varit utsatt för uppföstran med inslag av misshandel. Mannen kan på grund av denna bakgrund ha utvecklat en i grunden låg självkänsla. Som vuxen kan en

kränkande handling från kvinnan utlösa hela den sedan barndomen underliggande upplevda maktlösheten.

Visserligen kan en handling som utlösts av en personlig kris hos gärningsmannen påverka påföljdsbedömningen, genom att en sammanvägning av allmänpreventiva och individualpreventiva synpunkter görs, men även andra åtgärder än rent straffrättsliga bör komma ifråga för många av gärningsmännen.

Ofta kan en insiktsfull psykoterapi sättas in för dessa män. Motivationen till behandling är erfarenhetsmässigt ofta stor. Även parbehandling har visat sig vara effektiv. Det är viktigt att sådana insatser sätts in så tidigt som möjligt innan rollerna lästs inom relationen.

I de familjer där incest förekommer finns alltid mycket störda relationer som kräver kvalificerad och långvarig behandling. I USA har man framgångsrikt prövat ett system där pappor som haft incestuösa förbindelser med sina döttrar kunnat välja mellan fängelsestraff och behandling. I den mån resurser finns till sådana terapigrupper här i landet vore det värdefullt med ett sådant försök.

Det är föreningens synpunkt att samhället bör pröva och utveckla alternativ till den straffmätning vilken tillämpas för närvarande med fängelse som oftast enda alternativ för gärningsmannen.

Kulturen i socialtjänsten – socialtjänsten i kulturen

var temat på förra årets studiedagar i Örebro. Konferenstrycket föreligger nu. Det innehåller en mängd anföranden som hölls under studiedagarna.

Arbete eller socialbidrag

En skrift "Arbete eller socialbidrag" som innehåller dokumentation ifrån ett seminarium och uppföljning vid studiedagarna förra året har även iordningställts.

Båda skrifterna kan beställas från Föreningen Sveriges Socialchefer, c/o socialförvaltningen, rum 1607, 106 64 Stockholm tel 08/58 85 04.

En stimulerande, rik, rörig och kunskapsmättad bok om sorgens ansikten

SOLVEIG CRONSTRÖM-BESKOW

Sorgens många ansikten

Natur och kultur. Tempus 150 sid 1982. ISBN 91-27-01211-5.

Kännedom om död och självmord hör till mänsklighetens tidigaste kunskaper och erfarenheter. Som systematiserad kunskap är emellertid thanatologi och suicidologi nya erfarenhetsområden. Behovet av läromedel har vuxit starkt. Genom Loma Feigenbergs insatser har vi fått tillgång till thanatologisk litteratur av hög klass på svenska. Behovet, ja suget efter kunskaper inom dessa områden är synnerligen stort, framförallt inom vårdyrkena, men också bland människor och yrkesgrupper engagerade i livsåskådningsfrågor, etiska värderingar etc.

Psykologen Solveig Cronström-Beskow har tidigare ägnat stort intresse åt självmordsproblematiken. Hennes skrift "Samtal om självmord", tidigare utgiven av Svenska

Föreningen för Psykisk Hälsa, utkommer i dagarna i ny, omarbetad upplaga genom Tiden/Folksam.

I Natur och Kulturs Tempus-serie har nu av Solveig Cronström-Beskow utkommit en 150-sidig bok, betitlad "Sorgens många ansikten". Denna bok är okonventionell, har mycken charm och många fängslande infallsvinklar. Textmässigt är den full av överraskningar. Efter en mycket personlig inledning delar författaren innehållet i två avsnitt, Del I Människor i sorg. Brev till en vän. Del II Sorgeprocessen, Översikt och litteratur.

Första delen omfattar huvudsakligen en kasuistik över en patient/vän, som dött genom suicid och som författaren följt to the bitter end. Kasuistiken är överraskande, då den delvis ges i brevform, delvis som en vanlig berättelse. Därutöver interfolieras den av berättelser om andra personer, som författaren känt, haft i terapi och om de djupa spår, som dessa upplevelser av döden efterlämnat hos författaren.

Denna första del av boken ger ett starkt intryck av inlevelse och närhet. Om man emellertid söker en systematisering av kunskaperna i detta avsnitt blir man besviken. Kanske somliga läsare finner det rörigt och icke orkar läsa igenom det som skildras.

Den andra delen ger en sammanfattning av relevant litteratur under rubriker, som verkar logiskt väl genomtänkta och lättöverskådliga. Här refereras tex litteratur om sorgprocessen i olika åldrar, om sörjandets villkor i vår kulturkrets, om speciella sorgereaktioner. Denna del av boken är väl uppbyggd, instruktiv och stimulerande.

Studiehandledningen i slutet av boken behandlar endast andra delen, men författaren säger: "Bearingbetningen blir då en hjälp till förtydligande och fördjupning av de olika avsnitten till vilka berättelserna i Del I är kopplade".

Boken avslutas med en förvånansvärt rikhaltig litteraturlista och